

Светлин Стоянов / Svetlin Stoyanov

“НЕОБХОДИМОСТТА” ОТ БРИТАНСКОТО
УПРАВЛЕНИЕ В ИНДИЯ – ОБРАЗЕЦ
ЗА ГЕОПОЛИТИЧЕСКА ДЕМАГОГИЯ

*The Need for British Government in India –
A Model of Geopolitical Demagogy*

Summary: *The statement of Winston Churchill that the need for British government in India is undisputable is based on two trivial arguments – profound hatred between the ethnic groups inhabiting the Hindustan Peninsula and lack of well-grounded political class; this assertion is untenable and a model of geopolitical demagogy.*

Key words: *British India, colonial government, geopolitics, subcontinent, Indian National Congress, Muslim League*

Темата в настоящия доклад е пряко свързана с проблемите на доскоро съществувалия колониален свят или в частност с правилното и обективно тълкуване на афишираната от английския управляващ елит теза за необходимостта на Индия британско политическо и социално-икономическо попечителство. Тази максима с демагогски характер особено много се засилва в годините между двете световни войни, когато висши британски функционери, между които и Уинстън Чърчил, невъзмутимо и без ни най-малка доза престо-реност, дават ясно да се разбере един факт – независимо от международното мнение за Индия, разглеждана като печален пример на британския империализъм, тя е била и ще продължава да бъде политически и стопански придатък на кралството¹. Констатация не особено популярна, но получаваща необходимата привлекателност, веднага след като управляващите от „Даунинг Стрийт“² 10 излагат пред световната общественост два тривиални имперски мотива, оправдаващи незаменното британско присъствие на субконтинента. Мотиви, които се използват умело от десетилетия от правителствата в Лондон, с намерението тенденциозно да отлагат обещаното индийско самоуправление. И ако първият, основаващ се на огромното етническо, езиково и религиозно многообразие на субконтинента, създаващо трудности да се организира една независима държава, се поставя под съмнение, то вторият, извеждащ на преден план липсата на подготвен политически елит, на когото да се предаде властта, е крайно несъстоятелна.

Истината е, че мюсюлманите в Индия формират една четвърт от населението на страната и те дълбоко осъзнават огромната разлика в историческо и емоционално отношение между своя етнос и превъзхождащите ги по численост индуси. Много от тях живеят с миналото и не се разделят със спомена за славните си предшественици Великите Моголи, управлявали векове наред голяма част от територията на полуостров Индустан.

През ХХ в. този исторически факт се определя като водещ в политическите възгледи на индийските мюсюлмани, направлявани в настоящия момент от враждебни чувства единствено към британския колониален ред. Това е период, в който противопоставяне между етносите не съществува и няма как да е иначе, след като те самите са съжителствали мирно и спокойно векове преди британците да се установят на субконтинента. За наместниците на британската корона в Индия този колониален пасив се явява блестящ шанс да го трансформират в имперски актив и то с двустранна насоченост. Основната цел пред индийските вицецрале и тяхното обкръжение в навечерието на ХХ в. е с помощта на подкупи и стопански облаги да се пренасочи мюсюлманската ненавист от европейците към най-многобройната етническа група в страната – индуската и впоследствие да се наложи едно рязко политическо противопоставяне между тях. Така британската власт ще се укрепи за дълъг период от време и ще привлече на своя страна мюсюлманската общност в борбата ѝ с най-старата местна партия Индийския национален конгрес.

За изпълнението на имперския план средства не се пестят. Залага се изцяло на методи и способности, доказали своята ефективност в останалите “отвъдморски” колониални владения. На бедните и безимотни мюсюлмани се предоставят необходимите блага за нормален живот, а на образованите и по-заможни техни събратя се осигуряват държавни постове и висок статут в обществото. Тази вътрешнополитическа телерантност получава завършен вид през 1906 г., когато с любезното съдействие на вицецрал Гилбърт Минто се създава втората по значимост партия в страната – Мюсюлманската лига. Според намеренията на колониалното правителство тя трябва да е инструмент за борба срещу Индийския национален конгрес.

Но независимо от огромните английски ресурси, съсредоточени в Лигата, през първите две десетилетия на ХХ в. тя проявява очевидни симпатии към каузата на Конгреса. Факт, който категорично опровергава британската теза, че „Общностите в Индия трудно могат да съжителстват заедно“.² Тук не трябва да се пренебрегва и отношението на другите етнически групи в страната – сикхи, гуджерати, тамили, патани, белуджи и т.н., към политическите процеси. Но те в огромна степен пряко или косвено гравитират около двете изявени партийни сили Индийският национален конгрес и Мюсюлманската лига.

Естествено тези особености в политическия живот не остават незабелязани от британските стратегии в този момент, поставящи си за цел да поправят допуснатите грешки в общуването с местните партии като предприемат поредица от конституционни реформи. Термин, не особено уместен за една страна, в която се налага класически колониален ред.

Официалният правителствен мотив за обнародването на трите основни закона – реформите Морли-Минто от 1909 г. и Законите за управление на Индия от 1919 г. и 1935 г., е те да осигурят отговорно индийско самоуправление в рамките на империята. Но реално, ако се вникне в тяхната същност, те целят да създадат сепаратистки настроения в колонията като осигуряват право на мюсюлманите в Индия да имат отделни избирателни райони. По този начин те официално се признават от британското правителство за самостоятелна етническа общност. Така, независимо от положителния характер на тези законодателни актове, чертаещи в перспектива един по-демократичен политически хоризонт, те се явяват и трамплин за сепаратично-религиозните претенции на Лигата по отношение на политическите права и власт. И ако в предходните периоди Мюсюлманската партия се самоизолира от националната борба, в края на 20-те години тя тръгва в противоположен на Индийския национален конгрес политически път.

Цялостна оценка за добре свършена работа по индийския етнически въпрос получават британските законоотворци на иницирираните от тях срещи около кръглата маса с представители на индийските партии в Лондон. Там ясно се показват пред световната общественост непреодолимите мюсюлмано-индуски противоречия по въпроси, свързани с бъдещото политическо устройство на Индия. Това дългоочаквано противопоставяне е продукт изцяло на управляващите на „Даунинг Стрийт“ 10, които в предходния период активират най-доброто от вековния имперски опит за реализирането на колониалния проект “разделяй и владей”. Така в годините преди и по време на Втората световна война Метрополията има неоспоримо доказателство пред международните наблюдатели, доказващо наложителното ѝ присъствие на субконтинента. За несъстоятелния характер на това твърдение са показателни две близки по време политически събития.

Първото е свързано с масовото участие на мюсюлманите от провинциите Пенджаб и Бенгал в кампанията за гражданско неподчинение, проведена в периода 1930–1934 г., под ръководството на Индийския национален конгрес. В нея цялата индийска общност се сплотява за борба срещу британската колониална власт. Но ако този пример за национално единство не е достатъчен за пред власт имащите, да докаже огромното желание на индийците да живеят в една целокупна Индия, то не трябва с безразличие да се подминава убедителната победа на Индийския национален конгрес на изборите за провинциални законодателни органи през зимата на 1936–37 г. На тях партията с преобладаващо индуско представителство печели внушителните 711 депутатски места от общо обявените 1585 и така тя получава осезаем превес в събранията на шест от единадесет индийски провинции, а в други две получава първенството за най-влиятелна политическа сила.³ Това събитие с конституционно значение за страната най-точно изразява волята на гласоподавателите от всички етнически групи да живеят в една демократична държава, където политическата власт ще е в ръцете на народа, а правителството ще е под негов контрол. На

тези избори и двете тези на Уинстън Чърчил за невъзможността и неспособността на Индия да бъде целокупна държава, управлявана от подготвени политици, не издържат.

Относно многозначителния въпрос на управляващите в Лондон „В чии ръце да прехвърлим властта в Индия?“, задаван многократно в периода между двете световни войни, отговорът е ясен и лаконичен, но незадоволяващ самите тях. Управлението трябва да бъде предоставено на тези политически лица, явяващи се застъпници на британската кауза по време на Първата световна война. Личности като Махатма Ганди, Мотилал Неру, Ладжпат Рай и Бал Тилак доказват своята водеща роля сред индийското население. Благодарение на огромния си авторитет сред народните маси, те осигуряват необходимия човешки и материален ресурс за успешните военни начинания на Метрополията. Провеждането на тази кампания от индийските националисти е пряк резултат от популистката пропаганда на британското правителство да предостави на Индия статут на доминион веднага след края на войната. Но въпреки факта, че това обещание впоследствие се превръща в пожелание към индийския народ, то красноречиво говори за нарасналата роля на местните партийни водачи в политическите процеси на страната.

Тази очевидна закономерност се потвърждава в пълна степен в годините между двете световни войни, когато в редиците на Свараджистката партия, Индийският национален конгрес и Мюсюлманската лига се появяват политици с огромен потенциал. Братята Виллабхай и Виталабхай Пател, Мухамад Али Джина, Лиакат Али Хан, Раджендра Прасат, Абдул Азад, Сарат Чандра Бос са хора единомислещи (през 20-те години), добре подготвени и готови да организират управлението на независима Индия. Начело на тази именита група е безспорно Джавахарлал Неру, второ поколение политик, човекът, който със своите действия показва на британския империализъм непримиримия индийски дух, жадуващ да се самоусъвършенства и да съществува свободно.

Целият този политически елит, доказал нееднократно ръководната си роля сред индийския народ, бива тенденциозно подценяван, принизяван и пренебрегван от британските правителства. Причината за това е една и тя най-точно се обяснява отново от Уинстън Чърчил: „Великобритания трябва да налага непрекъснат контрол над политическите и стопанските дела на Индия, защото ако тя загуби тази доходоносна територия, то кралството ще престане завинаги да съществува като велика държава.“⁴ Този непопулярен за демократичните общества курс в управлението на колонията е съпътстван и от традиционната британска меркантилна политика, прилагана основно в обществената сфера, данъчното облагане, промишлеността, селското стопанство и търговията.

В годините между двата световни конфликта качеството на живот на индийците се влошава още повече в сравнение с периода преди войната. За неблагоприятния социално-икономически климат в страната основна вина има колониалната власт, която в настоящия момент се ръководи единствено от нуждите на следвоенната британска икономика. За правителството най-важните

финансови пера отново си остават поземлените данъци, акцизите и митата. В държавната хазна изцяло се концентрират приходите от железниците, пощите, вътрешнотърговските налози и средства от монополните права над производството и продажбата на сол и опиум. На провинциите се предоставя единствено част от поземления данък като в повечето случаи тя е недостатъчна да покрие и 10% от обществените им нужди. С тази финансова стратегия правителството умело саботира благоустройството и модернизирването на отделните административни единици, болнични заведения се откриват рядко и то основно в големите градове. Масовото образование остава химера като за него централната власт отделя по-малко от 5% от годишния национален бюджет. Макар че при управлението на конгресистките провинциални правителства (1937–1939 г.) положението в тези два сектора частично се подобрява, то по-късно, в годините на Втората световна война, отново се връща на своето архаично ниво.⁵

Не по-различна е ситуацията и в отраслите на промишлеността и селското стопанство. С развитието на индустрията в началото на ХХ в. се появяват и две нови социални прослойки – капиталисти и индустриални работници, всяка от които започва да играе важна роля в общественоеикономическия живот на страната. Първата група се представлява основно от английски предприемачи, хора акостирали на субконтинента единствено с намерението да увеличат в пъти своето богатство като наложат тотална експлоатация на индийския човешки и материален ресурс. За свой съюзник тази прослойка има колониалната власт, която в годините между двете световни войни тенденциозно не създава едно стабилно трудово законодателство, на базата на което да се наложи строга регламентация в отношенията работник-работодател. При тези обстоятелства положението на индустриалните работници във фабриките остава трагично. Те трябва да работят по 16 часа на денонощие в тежки условия и нехигиенична среда като за труда им се заплащат минимални надници. През този период средната продължителност на живот в страната е 32 години, а доходът на глава от населението в промишления сектор не надвишава 288 рупии (еквивалент на 1,75 британски лири в началото на 40-те години) годишно.⁶

Усилията на конгресистките правителства да установят строги правила в управляваните от тях провинции между трудещите се и местните фабриканти не дава желания резултат. Създадените профсъюзни организации строго се контролират от колониалната администрация на вицецаря, която на свой ред е щедро възнаграждавана за „проявеното усърдие“ от състоятелните индустриални компании. Този изявен реакционен подход, прилаган от европейските капиталисти, не е изолиран случай от общия изкривен индийски капитализъм, наложен и умело моделиран от британската власт.

И през този период колониалната политика на правителството следва утвърдената икономическа линия на възпрепятстване на по-мощните стопански начинания на индийските предприемачи. Тази тенденция се оправдава отново по имперски като на преден план се извежда липсата на желаещи индийци да се занимават с подобни дейности. Но и това обяснение на индийския стопан-

ски примитивизъм има несъстоятелен характер понеже на субконтинента бизнес касти и общности съществуват от векове. Техните представители произхождат предимно от племената марвари и парси, населяващи областите на Централна и Западна Индия и те както в миналото, така и в настоящето, активно се занимават с експортна търговия и занаятчийство. Въпреки този факт, европейският капитал, твърдо подпомаган от колониалната власт, целенасочено създава редица бариери, възпрепятстващи индийския предприемачески дух. Модерното кредитиране от страна на британските банки в Индия е трудно достъпно за местните индустриалци като по този начин тяхната производствена дейност се причислява към ниските нива на индийската икономика.

Паралелно с тази негативна тенденция, през 20-те и 30-те години правителството налага силен икономически натиск над индийските собственици на ютени и памукотекстилни фабрики с цел те да продават на изкуствено ниски цени своята продукция. Така тя се изкупува от британски посреднически фирми, които я пласират с огромна печалба в Европа и останалия свят. Резултатът от тази изкуствено наложена стопанска манипулация е невъзможността на индийските предприемачи честно и почтено да се конкурират с европейските компании на субконтинента. Тази закономерност води до запазване на старото статукво, базиращо се на абсолютната доминация на чуждестранния капитал, поставящ на преден план единствено огромните финансови печалби за сметка на експлоатирания човешки и материален ресурс.⁷

На подобна основа се развиват и процесите в индийското селско стопанство където прехраната си осигуряват 80% от жителите на страната.⁸ В този сектор на колониалната икономика проблемите са с перманентен характер. Независимо от факта, че през последните сто години обработваемите площи се увеличават значително за сметка на обезлисените горски терени и пустеещите земи, броят на безимотните селяни продължава да нараства. Най-остро се чувства недостигът на земя в областите на Източен Бенгал. Причините за това негативно явление могат да се търсят както в изявения демографски прираст на населението в годините след Първата световна война⁹, така и в negliжирането на проблема от страна на правителството.

И през този период то продължава да разчита на едроземлените собственици – заминдарите, като законни посредници между него и селяните изполичари при отдаването под аренда на обработваемите земи. Така чрез тази архаична аграрна система управляващите в Индия продължават да си гарантират постоянни финансови постъпления от поземления данък и паралелно с това да обръщат слабо внимание на отрицателния ефект от този процес. Изпадналите в безизходица безимотни селяни с неохота ползват услугите на заминдарите като по този начин на територията на страната се обособяват милиони дребни собственици на обработваеми парцели. От своя страна малките размери на стопанисваните земи в значителна степен допринасят за лошото състояние на индийското земеделие. Въз основа на този процес и поради липса на държавни субсидии в сектора, индийските земеделски стопани продължават да не познават неограничните торове, а земята да обработват с остаряла техника.

И независимо от факта, че в годините преди независимостта властите осигуряват широкомащабно напояване, добивите не нарастват. Тази аномалия е резултат от невъзможността на дребните земеделски производители да се справят с последиците от влагата в почвата, предизвикваща плевели, бурени и солни отлагания, за борбата с които са необходими скъпоструващи хербициди и препарати.

В унисон с този примитивизъм при стопанисването на земите, колониалното правителство продължава да налага политика на поощряване отглеждането на комерсиални насаждения (памук, юта, чай, захарна тръстика, опиум) за сметка на хранителните култури (пшеница, ориз, просо, царевича) поради високата им котировъчна цена на външните пазари. На базата на тази стопанска политика, отглеждането на хранителни култури, необходими за изхранването на населението, се съсредоточва в по-неплодородните земи, което води до минимални добиви и високи цени на хранителните продукти. Тези особености в аграрния сектор умело и твърде тенденциозно моделирани от колониалните правителства дават яснота около причините за индийския феномен бедност. И през този период четирите категории земеделски производители – ползватели на земя, изпочичари, работници на полето и наемници на трудов договор в плантацията – се трудят основно, за да преживяват. Огромните печалби от земеделската продукция отново се съсредоточват в една тясна прослойка от хора (плантатори, търговци-прекупвачи на земеделски стоки, заминдари, лихвари), които в максимална степен се възползват от местната колониално-икономическа конюнктура, за да инкасират внушителни финансови постъпления.

Като важен момент в работата на колониалното правителство през този период може да се отбележи успешната работа по разрешаването на най-жизненоважния социално-икономически проблем на Индия – гладът. Епидемиите от това страшно обществено явление, появяващи се на всеки десет години през втората половина на миналия век, сега са преодолені. Важна роля за това изиграва създадената през 1880 г. Комисия по епидемиите от глад, осигуряваща хранителни запаси на населението в годините на слаба земеделска реколта.¹⁰

Резултатът от тази закъсняла намеса в продоволствения сектор е с положителен знак както за бедстващото векове наред индийско население, така и за колониалното правителство. От една страна, Комисията по епидемиите от глад ликвидира вековната язва след като осигурява на индийците така необходимия жизнен минимум, а от друга, управляващите се освобождават от най-неприятните последици от тези епидемии – избухването на антиправителствени бунтове и въстания. Изключение прави разразията се глад в Бенгал през 1943 г., отнел живота на 3,5 млн души. Но за него основна вина имат японските агресори и в по-малка степен колониалното правителство, несъумяващо да транспортира навреме необходимите хранителни стоки в по-отдалечените области на провинцията.¹¹

Ликвидирането на това обществено бедствие не е единственият положителен момент в работата на колониалната администрация. В периода между двете световни войни управляващите полагат усилия да осигурят нужните

условия за ускоряване на урбанизационните процеси в страната. Макар това тяхно начинание да е слабо подкрепено от местното население, то през 20-те и 30-те години на XX в. в повечето индийски провинции се образуват големи градски агломерации – Калкута, Бомбай и Мадрас отново се титулуват градове-пристанища, притежаващи особен статут в политическия и стопанския живот на страната. През този период към тях се включва и Карачи (отварящ морски излаз на Пенджаб), в който морски град властите инвестират огромни средства за модернизирването и благоустройството на пристанищната база и градската инфраструктура.

Паралелно с тази инициатива, през 1911 г. столицата на страната е преместена в град Делхи, като по-този начин управляващите дават начало на една административно-селищна реформа, състояща се в развитието и благоустрояването на градове, разположени във вътрешността на страната.¹² Така за кратък период от време Ахмедабад, Пуна, Канпур, Симла, Бангалор, Коимбатор, Джамшедпур се превръщат в модерни градове с изявен обществен живот. Във всеки един от тях се изграждат магистрални пътища и жп линии, спомагащи да се развива с бързи темпове промишленото производство и търговията.

Друг важен актив в стопанската политика на правителството е създаването на единен национален пазар. В предходния период Източноиндийската компания полага основите на този процес след като налага една обща парична единица за цялата страна (рупията) и така поставя началото на едни строго регламентирани пазарни отношения между производители, потребители и търговци. Съставна част от тази съвременна стопанска система е пространственото разпространение на банковото дело по цялата територия на Британска Индия. Английските банки навлизат в страната още през XVIII в., но сега те придобиват още по-голяма мощ и се превръщат в унищожител на вековния угнетител на индийския народ – лихварството.¹³

Но цялата тази компилация от положителни нововъведения в местната икономика и селищно благоустройство се създава, поощрява и систематично налага с ясното намерение да е в услуга на британския капитал. Подобна тенденция се наблюдава и в политическия живот на страната. Независимо че през първата половина XX в. правителствата на вицекралете създават условия за установяване на партиен плурализъм, то ролята на местните партии в конституционния живот на колонията е твърде ограничена. Основна вина за това имат британските законотворци. Обнародваните от тях закони за управление на Индия от 1919 г. и 1935 г. елегантно отнемат възможността от индийските партийни водачи, активно да участват в Централната изпълнителна власт.

Тези законодателни маневри от страна на британското правителство получават завършен вид с историческия Закон за независимостта на Индия от август 1947 г., чрез който парламента в Уестминстър еднолично решава съдбата на народите населяващи полуостров Индустан. Британското решение да се раздели колонията на два самостоятелни доминиона Индия и Пакистан, дава основание да се формулира най-важният извод, характеризиращ в глобален

план колониалната политика на мощната в миналото владетелка на моретата – Великобритания, целенасочено се стреми да не разрешава политическите и икономическите проблеми на своите бивши колонии, а напротив – да ги задълбочава с ясното намерение да запази геостратегическото си влияние над тях за вечни времена.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ **Чърчил, У.** Втората световна война. Мемоари. Т. 4. София, 1995, с. 40.
- ² **Andrews, C. F.** *India and the Simon Peport*. Read Books, 2007, p. 44.
- ³ **Калмар, Г.** Индира Ганди. София, 1985, с. 58.
- ⁴ **Wolpert, S.** *Shameful Flight: The Last Years of the British Empire in India*. Oxford University Press, 2009, p. 112.
- ⁵ **Неру, Дж.** Пробуждането на Индия. София, 1983, с. 555–556.
- ⁶ **Roy, T.** *The Economic History of India, 1857–1947*. Oxford University press, 2000, p. 314–315.
- ⁷ **Ротермунд, Х., Делисен, А., Жипулу, Ф. Маркович, К., Тхе Ан, Н.** История на Южна и Източна Азия през XIX и XX век. София: Кама, 2003, с. 43–45.
- ⁸ **Роб, П.** История на Индия. София: Рива, 2006, с. 337.
- ⁹ Според данните от първото официално преброяване, проведено в периода 1867–1872 г., населението в страната е 250 мил. души. През 1920 г. неговият брой нараства на 300 мил. души, а в навечерието на независимостта жителите на Британска Индия са вече 450 мил. души.
- ¹⁰ **Hoveyda, A.** *Indian Government and Politics*. Pearson, 2010, pp.166–168.
- ¹¹ Виж **Неру, Дж.** (1983). Цит. съч., с. 716–732.
- ¹² **Tarigue, M.** *Modern Indian History*. Tata McGraw-Hill Education, 2008, pp. 211–212.
- ¹³ **Habib, I.** *Indian Economy, 1858–1914*. Tulika Books, 2006, pp. 36–40.